

JABLANOVI

Tarabe što okružuju tu malu bašću truje su, sive i nakrivljene. Svojim gornjim krajem dotiču oronuo zid prizemna, neugledna kućerka, sva skvrčena od dotrajalosti i starine. Iz bašte je jablan izđikao u visine, prav, izvijenih grana i kao ponosan na svoj jedar i visok stas, kojim krovovi okolnih kućica dopiru tek do prvih izdanaka.

Ponekad prođem tim krajem. Oko se uspne uz jablan i sjetim se: tu, pod njim, u lsinoj bašći, proveo sam mnoge časove djetinjstva. U zjenici iskrsne lik punašna dječaka razbarušene kestenjaste kose, crnih očiju i pirgava, obla lica. Njega ne zaboravljam. Ni suha, koščata lika njegova oca, limara Avrama. Uspomena na njih ostala je u meni živa, jasna; godine nisu zamutile njenu bistrinu, već naprotiv, kao da su je kristalisale...

Prvih godina poslije rata češće sam lutao tim krajem. I tad bi se oko dotaklo jablana, i tad bih se sjetio lse i njegova oca, ali bi sjećanja na njih brzo utonula u druga, što bi kao plima nadolazila. Treba da shvatite: bezbroj me kućica podsjećalo na poznata i bliska lica, koja — jedva sam to uspjevao da pojmim — više nikad neću vidjeti...

Do danas su mnoga sjećanja izbljedjela. Svijest se vremenom izmirila s neizmjenljivom činjenicom da je ona bliska sredina, što me je okruživala i napajala životnom radošću u mojoj mladosti, zauvijek i nepovratno iščezla. Pogled na poznate kućerke prestao je prizivati uspomene na njihove nekadašnje stanare; nova lica, misli, brige i radosti sadašnjice postepeno su zaokupile i osvojile svijest.

Samo jablan, prav, stasit i čudesno lijep, ostao je u mojim očima uzdignut nad korovom nesmiljena zaborava, kao veljeljepan spomenik one prošlosti što u sjećanju i danas zna da bljesne, živa koliko i sadašnjica...

Upoznao sam ga nedaleko od jablana, na sokaku, kraj tarabe njegove bašće. Plakao je, ali ne plačem nemoćna, slaba dječaka, kakav mi se tog časa činio, ne plačem slaba ljudska stvora, koji se uzalud brani od snažnijeg. A bili su jači, ne uzrastom, jer su mu po svoj prilici bili vršnjaci, već samom činjenicom da su bili dvojica, da su imali četiri ruke, četiri dječачke pesnice u zamahu, na čije udarce njegove dvije jedva da su stizale pokoji da uzvrate. Bilo je sunčano jutro i izdaleka ugledah bljesak suza u njegovim očima. Drukčije ne bih znao da plače, jer ni

glasa nije davao od sebe. Put me je vodio k njima. Nesvjesno ubrzah korake. Čudilo me je zašto ne uzmakne, jer put za leđima bijaše mu slobodan. U jednom mi se času učini da on nasrće na njih nekim ne-moćnim gnjevom i to me još više začudi.

Ni danas ne znam kako se to zbililo. Najednom sam se i ja našao među njima, zamahivao sam, a nešto vrelo kao vatra palilo mi je lijevi obraz.

Kad su koraci odgrabili niz sokak i kad na putu ostasmo nas dvojica sami, on, još zadihan i suznih očiju, pruži mi ruku.

„Ja sam Iso!“ reče mi. „A ti?“

Kazah mu.

„Hoćeš li krušaka?“ upita me zatim. Ja potvrdih.

Povede me drvenoj kapiji, nekoliko koraka udaljenoj od nas. Zastadoh i odmjerih ga sumnjičavo.

„Čija je to bašća?“ upitah.

„Moja!“ reče i prođe prvi kroz kapiju.

Brali smo žute, omekšale ranke, i ja ga opet upitah:

„Zašto im nisi ovamo umakao?“

„Ne bi se usudili da uđu“, odgovori. „Otprašili bi niz put.“

Nisam ga razumio:

„Pa?“

„Ne bih ih naučio pameti“, reče on i ne trepnu.

Pogled mi pređe preko modrica na njegovom licu, pa se jedva uzdržah da ne prasnem u smijeh.

„Ti si gore prošao“, ustvrdih ozbiljno.

„Jesam!“ potvrdi i on. „Ali je važno šta su oni dobili!“

„A zašto ste se tukli?“ upitah u nedoumici. „Ko je započeo?“

„Ja!“ odgovori on suvo. Malo pošuti, pa objasni: „Prekjuče su se rugali Bukiju, pa sam ih danas sačekao...“

„Sam sačekao njih dvojicu!“ uskliknuh iznenađeno. „Ko ti je taj Buki? Zašto su mu se rugali?“

„Zašto?“ ponovi on ljuteći se. „Išli su za njim i vikali: Cin-ci, lin-ci, Mošo Finci...“

Zamislilih se. Sok prezrele kruške cijedio mi se niz bradu. On je sjeo na travu i leđima se prislonio na stablo.

„Trebalo je da pozoveš i tog Bukija!“ rekoh najzad.

„A, kukavica“, namršti se Iso. „Zvao sam ga, pa nije htio. Kaže, psi laju, pa prestanu... Ali neće više prolaziti ovuda... Neće!“ pro-cijedi kroz zube.

„Ko?“ upitah, a on me začuđeno pogleda:

„Pa, valjda njih dvojica...“ Časak pošuti, pa nastavi zažarenih očiju: „Svaki put, kad naiđu, obasuću ih kamenjem, a onda iskočiti pred njih... Bojaće se oni ‚Moše‘, neće oni više prolaziti ovuda...“

*

To je bio naš prvi susret. Zapravo, i ranije sam ga pokatkad viđao i susretao po okolnim sokacima, ali od toga dana započelo je naše prijateljstvo.

Proteklo je nekoliko godina, a mi smo još uvijek bili dječaci. U njegovoj bašči igrali smo se loptom, od žica sa starih kišobrana pravili lukove i strijele, pa gađali krugove iscrtane po cgradi; boce punili karbitom i ostavljali ih da praskaju pod tuđim prozorima, u potaji pušili kukuruzova vlakna, pisali ljubavna pisma susjedovim kćerkama i sku-pa bježali iz hrama petkom uveče.

Malo nas je zanimalo šta se oko nas događa. A nešto je vrilo i komešalo se — to smo ipak osjećali. Naši očevi vodili su duge razgovore o opasnosti koja sve više prijeti, o nacizmu i ratu, o progonima našeg naroda. Nekad su žučno raspravljali, nekad samo nagađali, međusobno se zaplašivali i umirivali... i tako sve do onoga aprilskog jutra kada smo počeli shvatati...

*

„Ašem šomer leisrael!“ ponavljao je limar Avram, pesnicom se udarao po prsima i pobožan pogled upirao u plavetnilo neba. „Kazni, gospode, zločince... Kazni ih!“

Stari tiu-Davo sjedio je naspram njega i duboko zabrinut njihao glavom. Jablanova izdužena sjena padala je na travnato tlo, uspinjala se pored nas uz drvenu ogradu i vrhom doticala krov susjedna kućerka.

Nas dvojica sjedili smo na klupici nedaleko njih, i zamišljeno zurili preda se. Moje su oči preplitale tiu-Davinu bradu, što se na sunčevim zracima bljeskala poput srebrena runa iz bajke.

„Tako nas mogu sve...“ rekao je drhtavo. „Kurjaci su svud oko nas, a mi... kao stado u toru...“

Na Vracima su ih streljali, tako se pričalo. Poznavao sam taj kraj, pa pokušah da zamislim kako se sve odigralo...

Prve sunčeve zrake prosipahu zlafast sjaj po travnatim ledinama i pitomim šumarcima obronaka Trebevića. Nad krovovima kućica, raštrkanih u daljini, lelujalo je pramenje dima s ranih jutarnjih vatри. A oni stajahu pred rakama. Nisu vapili za milošću, niti su sklapali ruke. Šuteći su zurili u cijevi, tupi, obamrli, očajni... A njegove oči bile su uprte u visine. (Zasigurno znam da je on gledao u nebo, jer je sve u životu pripisivao volji Gospoda.) Onda su grunuli bljesci, a oni su se zanjihali i padali... Prelivene caklastim sjajem, oči moga vjeroučitelja bile su i dalje uprte u nebo. Sve dok ih grumenje krvave zemlje nije zasulo...

Otkud mi te slike? Jednom sam sličan prizor gledao na filmskom platnu, i on me je nabio grozom i tugom. To igraju glumci — prenuo sam se i maramicom osušio oči. A ovo je bila stvarnost, s deset poznatih ljudi, u noći iz postelja dignutih, i u zoru smaknutih. Dobro sam znao da njihovi plakati ne lažu — kada objavljuju zlo. Oči mi nisu suzile. Zapitah se samo šta sam radio u tu jučerašnju zoru. Da li sam nešto snivao i prevrtao se u postelji, ili možda ustao da spustim zavjesu na prozoru, tada, dok su umirali očevi mojih drugova.

„Nisu oni posljednji“, izreče tiho limar Avram. „To je tek početak... Možda će uskoro doći i po nas...“

Tiu-Davo je i dalje šuteći njihao glavom.

„Prvoga koji dođe, ubiću!“ do uha mi dopre Isin glas. Osvrnuh se i pogledah ga. Njegove riječi zvučale su poput zakletve, a taj natmureni izraz lica i stisnute oči za trenutak me vratiliše u prošlost, našem prvom susretu.

Otac ga je zapanjeno gledao; tiu-Davo je prestao da njiše glavom, pa je pažljivim pogledom prelazio preko nas dvojice.

„Ne govori gluposti!“ reče najzad limar Avram i odmahnu rukom. Ipak nastavi da ispitujući posmatra sina. „Ništa mi njima ne možemo, moj Iso . . .“ dodade zatim blago. „Jedino se možemo uzdati u boga..“

Kiseo osmijeh prelete preko Isinog lica.

„I naš kantor se uzdavao“, izreče suvo. „Ja znam što ću učiniti . . .“ Iznenadeno sam piljio u njega.

„Ti si još dijete“, reče limar Avram uzdahnuvši.

Iso šuteći ustade i laganim korakom uputi se kraju bašće. Pratio sam ga pogledom. Zaustavi se pred nakrivljenom drvarnicom, pa polako, ne obazirući se na nas, dohvati podebeo oblatak i položi ga na panj. Zatim iznese sjekiru. Nekoliko časaka posmatraše drvo pred sobom. A onda u zraku bljesnu sječivo. Drvo se rasprsnu i razlete. Tek tada podiže oči i natmuren pogled usmjeri nama.

Osvrnuh se i vidjeh da ga i otac gleda . . .

*

Oslonjen na ogradu stare kamene ćuprije zurio sam u uskomešane Neretvine brzake, što se preplitahu poda mnom u dubini. Ne sjećam se o čemu sam razmišljao. Znam samo da me je matica neodoljivo vukla k sebi, da mi je obećavala kraj svim crnim fugama i potpun mrak zaborava . . .

I tada osjetih nečiju ruku na ramenu. Trgnuh se; iznenadan val radosti ispuni mi grudi. Preda mnom je stajao limar Avram.

„Otkuda ti tu?“ izgovorio je otegnuto. Tužan osmijeh titrao mu je oko usta.

„Ja . . . evo . . . Talijani me vratili iz Splita . . .“ uzvratih zbunjeno. „A vi, je li i Iso tu?“

„Tu je“, potvrdi limar Avram. „Tu je Iso . . .“ ponovi i zašuti.

Gledao sam ga u oči. Osješao sam da još nešto, nedorečeno, zadržava u sebi.

„A majka?“ izgovorih pun zle slutnje. On tužno zanijeka glavom i oko mu zasvjetluca suzom.

Pažljivije se zagledah u njegovo lice i primijetih da je još više postarilo, da su mu obrazi utonuli i koža zadobila sivu, pepeljastu boju. Nikad ga tako slabašna i lomljiva nisam vidio.

„Rahelu su mi odveli“, izgovori tiho, pa tužno, jedva primjetno, zaklima glavom.

Šutjeli smo. Ne mogoh izdržati njegov pogled, pa očima skrenuh niz rijeku. Mutna, zapjenjena, vrtoglavo se kovitlala oko podvodnog grebenja.

Šta sam mogao da mu odgovorim, šta utješno da mu kažem, kad sam sâm bio tuga i očaj?

„Šta možemo? . . .” prošaptah više za sebe, a oči mi ostadoše prikovane za oštar greben.

„Ja sam . . . eto . . . radi Ise . . .” produži hrapavo limar Avram, pa zastade usrijed riječi. Odjednom nastavi uzbuđeno, kao da me treba u nešto da uvjeri, ili da se od nekih sumnji odbrani: „Ne bi joj ništa pomoglo da smo otišli za njom, kad su nju pokupili s ulice. Opet bi nas razdvojili . . . A ovako, spasio sam Isu . . . Da moja Rahela zna, bila bi srećna . . .”

„Sigurno!” potvrdih uvjeren. „Bilo bi ludo . . . Sreća da ste uspjeli pobjeći.”

„Jest!” složi se i limar Avram smirenije. „Pođi sa mnom!” pozva me zatim. „Sad će se Iso vratiti s posla . . . Znaš, kopa šljunak, pa ponešto zaradi . . .”

Krenuh za njim. Išao je pognute glave, kao da nešto traži po tlu. Usne mu se nečujno micahu. Dugo smo tako koračali između kućica predgrađa, a onda na jednom raskršću zastade i uze me za ruku.

„Tamo imamo sobicu”, pokazao na jedan kućerak, ali se ne pomaknu. Osjetih da ima nešto da mi kaže i da smišlja kako da započne.

„Ti si dobar drug mome Isi . . .” najzad reče. „Treba da ga savjetuješ, tebe će on prije poslušati . . .”

„A šta?” upitah u nedoumici.

„Znaš . . . on je svojeglav . . . šta on zna o životu? On misli . . . u šumu . . . da je to pametno. A mlad je, znaš, kao i ti. . . Gdje bi on to izdržao? I da strada, bože sačuvaj . . .”

„Oдавde se ne može”, rekoх za utjehu. „Čuo sam, prekinute su veze . . .”

„Jest!” potvrdi i on, tumačeći to na svoj način. „Šta mi njima možemo, kad ih ima sva sila? Da im sami poturamo glave? . . . Neće, ne smije on tako! Otac sam mu i mora da me sluša . . .”

Klimao sam glavom, razmišljajući.

„Ti ga savjetuj”, umirenije nastavi limar Avram. „Reci mu, ne može se glavom kroza zid . . . Treba biti pokoran, sitan toliko da te i ne vide . . . kao makovo zrno . . . Neka on misli kako da sačuva glavu, a ne da smišlja vratolomije . . .”

U tom času na zavijutku uličice ugledah Isu, pa mu raširenih ruku potrčah u susret . . .

* .

Dani i mjeseci nizahu se jedan iza drugim. Sudbinski nas vihori uskoro ponesoše na razne strane, bađahu od nemila do nedraga, pa najzad opet prikupiše na pješčanom tlu Kamporske kotline. A ono je bilo ispresjecano trostrukim redovima bodljikave žice, načičkano izviđačnicama i okruženo prikrivenim bunkerima i mitraljeskim gnjezdima.

Na vrelom tlu vrića je buna... U sjeni stražarskih tornjeva okupljao se i pripremao budući bataljon. Svud oko nas buktio je rat, no-seći slom prvom od trojice porobljivača.

Jednog su dana pokorni zatočnici jurnuli na stražarnice i zaposjeli bunkere. Vojnici u zelenim uniformama bez pucnja polagahu oružje...

*

Stajao sam iza Ise. Red se brzo pomicao naprijed, korak po korak. Nad trgom susjednog logora lebdjela je radosna djevojačka pjesma. Bio sam veseo i srećan. Samo te oči, tužne upale oči, mutile su moju radost. Limar Avram stajao je nedaleko od nas i izgubljeno zurio u sina. Činilo mi se da će svakog časa pohrliti k njemu i kleknuti na koljena...

U jednom času susretoše nam se pogledi. U očima mu pročitah prijekor, pa okrenuh glavu na drugu stranu. Možda je tek tad shvatio da smo Iso i ja u dugim sparnim noćima zajedno maštali o ovom trenutku. Pokajah se što nisam bio iskren, što sam dopustio da u meni gleda saveznika. A kako sam mogao da mu išta kažem, kad mu je uvijek u očima bilo toliko molbe i preklinjanja?

Prethodna večer duboko mi je ostala urezana u sjećanje...

„Poslušaćeš ti svoga tatu“, govorio je limar Avram, milujući sina po kosi. „Vidiš, i tamo piše da primaju od sedamnaeste... Premlad si, niko od tebe ne traži da se javiš i niko ti zato neće reći da si kukavica...”

Činilo mi se da ga Iso i ne sluša. Oslonjen na stijenu barake, pažljivo je provlačio čepić od kudeljinih vlakana kroz puščanu cijev.

„Eto, sad smo slobodni...” nastavio je limar Avram. „Čuo si da će nas stare... i vas... skloniti u partizanska sela... U pozadinu, kako kažu... Biće nam dobro, niko nas više neće proganjati... Pa kada se svrši rat, vратиćemo se svojoj kući, vратиće nam se i mama, pa će sve opet biti kao nekad...”

Tek tada je Iso podigao oči. Lice mu je bilo hladno, bezizrazno.

„Mamu su dosad ubili“, izrekao je turobno, kao da govori strancu, o nepoznatu čovjeku.

Udaljio sam se od njih i zamaknuo za baraku...

Tu istu želju osjetih i tada, stojeći u redu iza Ise. Ipak mi bi nezgodno da istupim. Lutah pogledom svud uokolo, čekajući da se primaknem vratima zidanice.

Red se brzo pomicao i ja uskoro uđoh. Logoraš sa trorogom kakom upisa mi ime i uze još neke podatke. Pozdravih stisnutom šakom i odstupih.

Iso me je čekao kraj dovratka. Čim iziđosmo, očima potražih njegovog oca. U prvi ga čas nisam spazio, pa odahnuh s olakšanjem... A onda mi pogled pade na začelje reda. Zinuh od nevjerice i iznenađenja. Ipak, oči me nisu varale. Posljednji čovjek u koloni dobrovoljaca bio je limar Avram... Tmuran, pokunjen, stajao je za leđima bucmasta dječaka i zurio nekud u tlo.

Iso je stajao kao ukopan. Kad se najzad pokrenu i zakorači prema ocu, tad u njegovim očima pročitah prepast i preklinjanje . . .

*

Ovo što ću sada da ispričam nisam gledao rođenim očima, ali znam da je bilo tako i da se baš tako sve moralo odigrati. Lazar je čovjek koji ne izmišlja i ne laže, a i zašto bi to iko činio, kad njih dvojice više nema i kad ona vrtača i humci sami svjedoče. A tu sam bio i dugo stajao s „titovkom“ u ruci, lutajući pogledom po pustoši. Ne znam šta su mi suzne oči tada tražile, ako ne kakav jablan, bar u daljini . . .

*

Granate i mine neprekidno dobovahu po položajima drugog bataljona. Olovnosivo nebo, poglelo nad planinske vijence, kao da je odbijalo tutnjeve i s jekom ih vraćalo u kišom nakvašenu udolinu. Zrakom su prodorno hujali i fijukali projektili i sadili po izbočini brijega snoplje bljeska i dima . . .

Uz živicu se izdužio iskidan lanac boraca. Polegli po tlu, lica priljubljenih uz kundake pušaka i očiju uprtih u susjedni brežuljak, ljudi napeto iščekivahu. Znali su: za koji časak grmljavina će naglo zamuknuti i dolina zaječati reskim škeketima mitraljeza i urlikom juriša. A tamo su bile satnije; ovdje — tek dvije prorijeđene čete . . .

Za niskim zemljanim grudobranom ležao je čovjek siva upala lica, obasuta prosijedim čekinjem. Tresci eksplozija prikivali su ga za zemlju, ali njegove oči, pune strave i prepasti, nisu mirovale. Za svakim novim gromom, što bi buknuo pri vrhu brijega, on se na časak odljepljivao od tla i bacao usplahiren pogled ka račvastu žbunu, iza kojeg je u mitraljeskom gnjezdu jasno razabrao dva čovjeka. Bio je to Avram, nekadašnji limar . . .

Svako, ko ga poznaše tako dobro kao ja, lako bi mogao naslućiti gdje su mu bile misli u tim trenucima, kada je smrt tako blizu da sva čovjekova čula upijaju njen dah, kada srce bubnja u sljepoočnicama i svaki djelić tijela drhturi i trne od jeze. Lazar je ležao na desetak koraka od njega i samo je vidio kako svaki čas diže glavu, ali ja znam da je i nečujno micao usnama (glas mu se i tako ne bi čuo) i da je dozivao boga. I znam zasigurno da mu se molio za život svog sina . . .

Najednom grmljavina utihnu i časak zavlada prijeteci muk. Zatim se u olovno nebo vinu crvena buktinja i rasu oko sebe jato blještavih varnica. Još tren-dva, pa britak rafal zarezao tišinu. I tad mahniito uzavri susjedni brijeg. Zaglušni puščani plotuni izmiješase se sa gromkim škeketima mitraljeza i reskim prštanjem mašinki . . .

„Paljba!“ zaurla komandir iz svoga zaklona. Mitraljezac Stojša priljubi kundak uz obraz i zaškilji. Prst mu zatitra na obaraču, a onda ga lagano privuče. Iso izviri iza grudobrana. Prodoran škeket puškomitraljeza zagluši mu sluh. Napet pogled on upravi na padinu susjednog brežuljka, po kojoj pretrčavahu i gmizahu vojnici u crnim uniformama.

Zjene mu sjevnuše: dvije pognute prilike pokleknule su i opružile se na čistini.

„Puni!“ viknu mu na uho mitraljezac Stojša, uklapajući novi šaržer. On dohvati prazni metalni okvir i izvježbanim pokretima prstiju poče ga nabijati mecima. Rafal s drugog brežuljka pokosi grančice žbuna, tik nad njegovom glavom.

Dodade napunjeni šaržer i opet izviri. Nekoliko crnih uniformi uskočiše u jarugu pod položajem. On okom prošara padinu pokušavajući da prebroji nepomične i tad mu pogled zape za nisku zemljanu izbočinu. Raspoznata tjeme kacige i vršak cijevi. Uzdrhta. Ruka mu privuče pušku i osloni je na grudobran. Napreže vid. Mušica se uklopi u zarez nišana tik nad samom kacigom. Pritaji dah. Tek nekoliko trenutaka potraja napeto iščekivanje, a onda se kaciga naglo odiže od tla. On povuče okidač. Vojnik u skoku povi se i zatetura. Puška mu ispađe iz ruke, on pokleknu i pade na tlo.

Iso u mislima zarezao četvrtu crtu na glatkoj plohi kundaka . . .

„Puni!“ do uha mu dobre Stojšin povik i u istom času prodorno šistanje proleti preko njih . . .

Žgoljast dječak u dugu blatnjavu šinjelu dopuza do Avramovog zaklona.

„Povlačenje, stari!“ doviknu mu kreštavo i rukom pokaza brdašce u pozadini. „Trkom!“ izdera se ponovo i pognuvši se pretrča susjednom rovu.

Avram se osvrnu. Desetak boraca s njegove lijeve strane već je hitalo niz brijeg. Dvojica, pognuti pod teretom nečijih opuštenih trupla, kaskali su daleko ispred njih.

Avram dohvati pušku i polako poče da puže natraške, sve dok mu izbočina brijega ne stvori potpun zaklon. Ustade i opet oči usmjeri ka mitraljeskom gnjezdu za žbunom. Ljudi su i dalje ležali u rovu, iz kojeg se rasipahu praštavi rafali.

„Što stojiš?“ doviknu mu Lazar protrčavši pored njega.

On oklijevajući zakorači, pa opet zastade. Vodnik, koji izlete iz svoga zaklona i pohita za ljudima s desnoga krila, ljutito mu mahnu rukom.

„A oni?“ uzviknu Avram, pokazujući očima ka žbunu. „A oni?“ zaurla iz sveg glasa.

„Zaštitnica!“ do uha mu dopre vodnikov povik. „Trkom, stari!“

Avram se nije micao. Vodnik ponovo nešto doviknu, ali mu se glas izgubi u tresku novoga groma. Avram tad potrča i već kod druge živice opet zastade.

Ponovo zašišta u zraku. Desetak koraka iza račvastog žbuna bljesnu strahotan tresak. Mitraljez nastavi da štekće . . .

Avram zaokruži pogledom niz padinu i tek tad shvati da je na njoj sam i da su na položaju još samo dva mitraljeza. Borci iz njegove čete već se uspinjahu i ukopavahu na brdašcu u pozadini. On se šćućuri kraj živice i iščekujući upre oči u nekoliko pogurenih ljudskih prilika što polegoše oko šiljate uzvisine u daljini. Ču kako odatle, s no-

vih položaja, zaklokota teški mitraljez i s olakšanjem vrati pogled ka grmu. Visoko iznad njega zrakom fijuknu rafal. On vide kako dva mitraljesca s lijevoga krila iskaču iz zaklona i trče niz brijeg, i uzbuđen odahnu kad se i druga dvojica hitro podigoše iz mitraljeskog gnjezda za žbunom. Već i on htjede da potrči, ali u tom času visoko nad sobom osluhnu huk mine. Baci se na tlo. Prodorno šištanje ispuni mu ušne bubnjiće. U slijedećem trenutku zaglušan udar bijelog bljeska uzdrma tlo. Parčad čelika i grumenje iščupane zemlje zafijuknuše iznad njega. S užasom podiže glavu i sleđenim pogledom potraži račvasti grm. Uzvisina je bila gola. Tek za razrovanim grudobranom ležalo je nešto slično ljudskim tijelima...

S brdašca u pozadini Lazar je gledao što se dalje odigravalo. Iz te daljine malo je što mogao raspoznati na sitnoj Avramovoj prflici. Pogotovu ne izraz njegova lica. A ipak, dobro ga je vidio kako se pognut, klecavim hodom, ponovo uspinje uz brijeg. I u tom času vjetrić mu je do uha donio pomamne krike juriša...

Šta se dalje zbilo, ni Lazar nije vidio. Granate su počele obasipati brdašce, na čijoj se grbi ukopao, i njihovi strahotni tresci prikovali su mu lice za zemlju. Tek u jednom trenu, kad je podigao glavu i oči usmjerio ka starim položajima, spazio je Avramovu priliku kako pognuta stoji na vrhu brijega, nad razrovanim mitraljeskim gnjezdom. Fijuci mina ponovo su Lazarevo lice pritisli na tle...

Kad se grmljavina stišala i on opet podigao glavu, oči su mu vidjele samo pust brijeg...

Da nije uskoro stigao treći bataljon i jurišom s boka ponovo osvojio brijeg, niko ne bi znao kako je limar Avram završio život. Ovako se Lazar vratio na stari položaj, a sviježi tragovi sve su mu predočili i ispričali...

Našao ga je pod razrovanim mitraljeskim gnjezdom, pored raznesenih lješeva lse i stojše. Ležao je poledice, zabačene glave, i ruku privitih uz grudi. A pred njim, oko plitke sviježe vrtače, crnile su se opružene tri uniforme legije.

Avramovo lice bilo je stegnuto grčem smrti, a caklaste oči nijemo uprte u oblake. Lazarev je pogled ispitujući lutao uokolo, a onda se zaustavio na komadiću kože što je stajao pričvršćen o Avramov opasač. Bombe nije bilo; tek njena metalna kapica žutela se na kratkom remenu...

Još se i danas sjećam te teške, nažljebljene „kragujevke“, koju limar Avram nikako nije htio da primi. Gledao sam rođenim očima s kakvim ju je oprezom i strahom najzad uzeo u ruke. A ipak...

*

Nekidan prođoh nepoznatim krajem i u polju spazih visok, prav, čudesno lijep jablan. Zastadoh. Pred očima mi opet iskrснуše likovi punašna, pirgava dječaka i koščata, prosijeda čovjeka...

Znam, čudno je to, da me jablanovi podsjećaju na ljude. A ipak je tako! I ne samo zato što je jedan rastao u onoj bašti predgrađa...